

*Литовченко Д., аспірант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ*

АСПЕКТЫ СТЕРЕОТИПИЗАЦИИ МУСУЛЬМАН В МЕДИАИСТОЧНИКАХ ВЕЛИКОБРИТАНИИ И СЕВЕРНОЙ ИРЛАНДИИ

В статье анализируются вербализованные этнические стереотипы мусульман в британских СМИ, рассматриваются особенности стереотипизации мусульманского сообщества в популярных и региональных изданиях, исследуются приемы и лексическое наполнение мусульманских стереотипов, проводится анализ современных тенденций образования медиастереотипов мусульман.

Ключевые слова: *стереотип, стереотипизация, этнокультурный стереотип, стереотипы мусульман, предрассудки, Ислам, медиадискурс.*

*Lytovchenko D., postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ASPECTS OF MUSLIM STEREOTYPING IN THE MEDIA OF THE GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND

The article analyses the verbalized Muslim stereotypes in the British media, reviews the specific features of stereotyping the Muslim Community in the popular and regional newspapers, investigates the techniques and lexical content of Muslim stereotypes, and analyzes modern trends of creating Muslim media stereotypes.

Keywords: *stereotype, stereotyping, ethno-cultural stereotype, Muslim stereotype, bias, Islam, media discourse.*

УДК 811.161.2'06: 82-84

*Музика М.В., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПАРЕМІЯ ЯК ОДИНИЦЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

*“Людина є мірою всіх речей”
Протагор*

У статті проаналізовано особливості паремії як одиниці мовної свідомості людини, здійснено аналіз функцій паремійних одиниць у контексті питання національної культури. Визначено причини появи паремійних одиниць. Проведений експериментальний аналіз засвоєння паремій носіями мови та їхньої ролі у формуванні мовної свідомості індивіда.

Ключові слова: *паремія, мовна свідомість, когнітивна лінгвістика, асоціативний експеримент.*

Мова – генокод нації. Її роль у контексті самоідентифікації нації є колосальною, адже мова – це акумулятор всього багатства духовного, культурного, наукового знання, яке вдається зібрати та зберегти народу протягом його історії й передати крізь століття. Тому не дивно, що більшість дослідників, які вивчають національні цінності, чинники, що формують націю як ціле, як носія моральних і етичних принципів, вдаються саме до аналізу мови як скарбниці та дзеркала життя народу.

Важливим елементом мовної культури українців є *паремія*.

Особлива увага до паремії, спроби пояснення паремії як мовного явища визначені впливом ідей В. фон Гумбольдта “про мову як діяльність народного духу”, які свідчили про перехід світової науки від лінгвістики формальної, описової до лінгвістики антропологічної, інтерпретаційної – вивчення мови “в тісному зв’язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю” [9, с. 8]. Так, за В. фон Гумбольдтом і його послідовниками, паремійні утворення потребують особливої уваги, бо вони відображають сукупність думок, сформованих народом як лінгвокультурним цілим: його менталітет, філософію, психологію, а також забобони й елементи язичницьких вірувань. Саме тому класифікація паремій ґрунтується на наявності або ж відсутності образного плану, різному ступені узагальнення значення, відтворюваності, особливостях синтаксичної структури та ін. Складна формально-семантична природа паремії дозволяє розглядати її як одиницю мови, оскільки це явище містить у собі ознаки мовної одиниці: вони матеріальні, варіативні, їхня складна структура направлена на вираження певного значення [12, с. 149]. Особливістю, яка відрізняє їх від інших мовних одиниць, є мовленнєва некомбінаторність, тобто якість, яка зумовлює труднощі комбінування паремій у мовленнєві ланцюжки та вільного використання в мовленні за певними моделями.

Об’єктом нашого дослідження є паремія як одиниця мовної свідомості людини.

Предметом є закономірності та функції паремій як одиниць мовної свідомості людини.

Дослідження паремії як явища є об’єктом зацікавлень і дискусій не лише в галузі мовознавства, але й багатьох інших наук, зокрема, фольклористики, культурології, етнографії, соціології та психології, які не тільки прагнуть зрозуміти природу феномену паремії, але й проаналізувати внутрішню та зовнішню мотивацію появи пареміологічних одиниць. Увага до паремії зумовлена її властивістю до узагальнення особливостей колективної свідомості етносу, його досвіду, особливостей менталітету та світосприйняття. Відтак, на сьогодні до паремій зараховують прислів’я, приказки, крилаті вислови, афоризми, зокрема, вислови з Біблії, що набули ознак загальновідомості та виконують дидактичну функцію.

І. Бодуен де Куртене визначив, що “прислів’я – це складний прояв мовної комунікації. Це реальна одиниця людського спілкування з певним набором комунікативних особливостей, що формують її конститутивні особливості і які відрізняють її від таких одиниць мови, як слово і речення [8]. Як наголошує О. Жигаріна, паремія – категорія комунікативна: “регулярно відтворювані картини розмови дійсно породжують специфічні формули, що вже сприймаються як сценарії. Певний паремійний текст може асоціюватись із колом важливих проявів” [1, с. 23]. Кожне таке

використання – це актуалізація певного значення, умовно прийнятого за константу, що відповідно моделює комунікативний процес і уявлення про картину світу. Отже, ключовими особливостями паремії є такі важливі комунікативні особливості, як звернення й наявність адресата.

Паремії – це знання, збірник життєвих правил, принципів і норм, створених для передачі з покоління в покоління. Препозитивна структура паремії має декілька рівнів: рівень когнітивно-денотативної ситуації, що лежить в основі композиції висловлювання і відбору лексичних компонентів для формування паремії, рівень когнітивної моделі. Н. Мечковська наголошує, що важливою є “участь мови в мовленнєво-мисленнєвих механізмах свідомості в процесі предметного сприйняття і формування уявлень, понять, суджень, умовиводів, а також у механізмах пам’яті, участь мови в збереженні і передачі від покоління до покоління загального суспільного досвіду людей” [2]. Ключовий аспект пізнавальної функції можна зіставити з повчальною функцією паремії, виділену Г. Пермяковим. На думку дослідника, “всі вони мають одну особливість – служать засобом навчання потрібним речам” [6, с. 23].

У центрі сучасних досліджень знаходиться людина, яка стає пунктом відліку в аналізі різних явищ. Вона залучена в цей аналіз, визначає його перспективи і кінцеву мету. Мовні явища вивчаються найперше відповідно до їхньої ролі для людини, за функціями, необхідними для розвитку людської особистості та її удосконалення. Тому центральною проблемою сучасних лінгвістичних досліджень стає проблема *мовної особистості та мовної свідомості особистості*.

У філософії та психології *свідомість* розглядається як “властивість (функція) високоорганізованої матерії – мозку, яка полягає в здатності людини відображати зовнішнє буття у формі чуттєвих і розумових образів” [7, с. 43]. Свідомість включає відчуття, уявлення, образи, емоції, пам’ять, уяву, мовні й безмовні рефлексії, вольовий тонус, невербальні форми мислення тощо. Свідомість людини має мотиваційно-ціннісний характер, знаково-символічний спосіб вираження.

Мовна свідомість – поняття, що з’явилося наприкінці XVIII ст. і часто співвідноситься з феноменом *свідомість*. Різні аспекти мовної свідомості досліджуються психологією, когнітивною лінгвістикою, психолінгвістикою тощо. Представники сучасної когнітивної лінгвістики дійшли висновку про те, що мовна свідомість – це особливий механізм, який забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знаннями світу. Мовна свідомість є динамічним утворенням, яке оперує елементарними одиницями знання (фігурами знання). І. Зимня мовну свідомість визначає як форму існування індивідуальної, когнітивної свідомості людини розумної, людини, яка говорить, людини, яка спілкується, людини як соціальної істоти, як особистості [2, с. 51].

Прислів’я і приказки здійснюють подвійний вплив на формування мовної особистості як формою, так і змістом. Прислів’я та приказки належать як комунікативні одиниці до розряду нетипових текстів малої форми. Комунікативну й когнітивну функції паремій активно досліджують М. Алексеєнко, М. Алефіренко, Н. Амосова, О. Бабкін, В. Мокієнко, А. Молотков, Т. Осипова, Ю. Прадід, О. Селіванова, В. Телія, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін.

Сучасні дослідники паремій зараховують їх до категорії “прецедентні тексти”, оскільки вони є “готовими інтелектуально-емоційними блоками”, стереотипами, що дозволяють людині орієнтуватися у ментальному та вербальному просторах. Прецедентність, як відомо, є специфічним різновидом інтертекстуальності, яку, за висновками сучасних дослідників (О. Селіванової, Г. Денисова, О. Дуденко), слід розуміти як зв’язок, взаємодію, суміжність, переклик, діалог текстів. Наслідок дії інтертекстуальності виражається у прирощуванні смислів, поглинанні й перетворенні, трансформації й формуванні змісту, інтертекстуальність знаходиться під впливом культурного середовища [10]. “Відповідно до способу актуалізації в площині інтертекстуальності – експліцитного (явного, вербального), або імпліцитного (завульованого, частково вербального) – паремії можуть репрезентувати різні типи інтертекстів” (цитування, референція, ремінісценція, алюзія) [5]

Прислів’я є інструментом, що відображає в свідомості сенс ситуації, перетворюючи її на певне повчання.

Прислів’я та приказки, на думку Л. Даниленка, ідеально відповідають параметрам прецедентності, про що свідчать різноманітні семантичні трансформації їх структури. Прислів’я, зокрема, відтворює фрагмент мовної свідомості. Якщо автор свідомо руйнує старий сюжет прислів’я, то цим він виражає іншу істину, яку вважає актуальною в сучасному суспільстві. Виникає вираз із новим міні-сюжетом, зрозумілий за умови, якщо адресат знає старий [1].

Деякі науковці (Г. Богданович, С. Вапіров, І. Голубовська, В. Маслова, О. Ткаченко) відносять паремії до мовленевих явищ, які відображають специфіку ментальності представників певної культури. Актуальними є дослідження прислів’їв і приказок як культурних і комунікативних одиниць, у яких фіксується не лише національна самосвідомість, а й ціннісні пріоритети сучасного життя суспільства.

Одним із найпродуктивніших методів аналізу структури мовної особистості є асоціативний експеримент, результати якого дозволяють побудувати асоціативні поля, тезауруси або асоціативно-вербальні мережі. Такий експеримент сприяє моделюванню активної роботи свідомості (у напрямку від знака до смислу). Результати свідчать про стимульно-реактивну природу мовної свідомості. Мовна свідомість – це частина свідомості, яка забезпечує механізми мовленнєвої діяльності: породження мовлення і зберігання мови у свідомості. Система мовних одиниць із їхніми різноманітними значеннями зберігається у свідомості й належить до мовної свідомості, а дослідження системи мови як феномену свідомості є дослідженням мовної свідомості. Змістом мовної свідомості є вербалізована частина картини світу.

Відтак, аналіз мовної свідомості здійснюється через семантико-когнітивний напрям дослідження мовних одиниць, що передбачає з’ясування співвідношення семантики мови з концептосферою (інформаційною базою когнітивної свідомості народу, яка певною мірою визначає менталітет народу, особливості його сприйняття і розуміння дійсності), тобто співвідношення семантичних процесів із когнітивними [8, с. 18, 60].

Важливим етапом семантико-когнітивних досліджень є когнітивна інтерпретація цих смислів, тобто зведення паремійних смислів (семантичних ознак), які виявляються шляхом аналізу семантики мовних одиниць, до одного узагальненого смислу

та формулювання відповідних “тверджень про концепт” – настанов свідомості, що формують у культурі зміст концепту [8, с. 59–62]. Здебільшого твердження репрезентують типові аксіоми поведінки, які мають переважно морально-дидактичний характер і розкривають сутність паремійних смислів, тобто дають доступ до когнітивної структури мовної свідомості.

У сучасних умовах все частіше паремія втрачає зв’язок із фольклором та набуває нового вигляду, який свідчить про сучасні мовні смаки й актуалізує значущі для культури явища.

Був проведений експеримент із групами студентів (50 осіб віком від 17 до 22 років), яким було запропоновано записати власні асоціації до 10 поданих в анкеті паремій:

1. *Не буде води – не буде трави.*
2. *Багатообіцяюча весна, але вирішує не вона одна.*
3. *Засвітить сонце і в наше віконце.*
4. *Велика риба в калюжах не водиться.*
5. *Диму без вогню не буває.*
6. *Чисте небо не боїться ні блискавок, ні грому.*
7. *Без праці жити – тільки небо коптити.*
8. *Молодий місяць не всю ніч світить.*
9. *Кожен вітер по-своєму дує.*
10. *Праця чоловіка годує, а лінь марнує.*

Варто зауважити, що асоціації студентів пов’язані або з життєвими ситуаціями, або емоційними станами (**засвітить сонце і в наше віконце** – *все буде добре* (8), *ти все зможеш* (3), *нам пощастить* (3), *ти справишся* (2)), або ж студенти запропонували інші варіанти до паремій (*буде й на нашій вулиці щастя, хочеш добре жити, вмій з працею дружити, молодий ти завжди будеш тільки на фото, чоловік, який працює, молодець, а який не працює – альфонс*) серед прикладів траплялися приклади російською (*и на нашей улице будет праздник, без труда не выловишь и рыбку из пруда*), англійською мовою (*don't worry, be happy, just do it, nothing means nothing*).

Можна стверджувати, що паремія – це репрезентант якоїсь конкретної частково типової ситуації, що ввійшла до мовної свідомості особистості у результаті набутого досвіду або в процесі комунікації, це скомпільована та відтворена інформація, яка може модифікуватися, трансформуватися, проте зазвичай вона не втрачає власного смислового навантаження, тобто форма – інша, зміст той самий.

Опитувані використовували питоמו українські прислів’я, пояснювали ситуації через власний досвід та знання. На появу і характер асоціацій впливають різні чинники, серед яких – середовище, процеси модернізації та технологізації, інтернет-комунікація, оскільки асоціації студентів якраз є результатом тих змін, які відбуваються в суспільстві: фрази з пісень, відомих гуртів; девізи відомих брендів; вислови з фільмів та кінофільмів; власні трансформації. Аналіз матеріалу свідчить, що паремії зберігають і передають неповторну народну концептосферу. З погляду лінгводидактики вони є джерелом лінгвокраїнознавчої інформації, тим матеріалом, що дозволяє здійснювати соціокультурний розвиток мовної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко Л.І. Лінгвокультурологічна характеристика прецедентності паремійного тексту / Л.І. Даниленко // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 78–84.
2. Жигарина Е.Е. Современное бытование пословиц: вариативность и полифункциональность текстов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.09 – Фольклористика / Е.Е. Жигарина. – М., 2006. – 20 с. 3. Зимняя И.А. Способ формирования и формулирования мысли как реальность языкового сознания. Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М., 1993. 4. Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. 5. Калиновський Ю.Ю. Приказки та прислів'я як індикатори повсякденної правосвідомості / Ю.Ю. Калиновський // Гуманітарний часопис. – 2006. – № 3. – С. 75–80. 6. Осіпова Т.Ф. Паремії як засіб репрезентації інтертекстуальності в художньому тексті / Т.Ф. Осіпова // Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – 2009. – Вип. 28. – С. 20–25. 7. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии / Г.Л. Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 236 с. 8. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с. 9. Постовалова В.И. Лингвистическая гипотеза и ее обоснование. – Дисс. на соиск. ученой степени доктора филол. наук. – М. : Институт языкознания АН СССР, 1988. – 481 с. 10. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А.Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. – Воронеж, 2001. – 182 с. 11. Шаповалова І.В. Інтертекстуальність ліричного циклу М. Волошина: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / І.В. Шаповалова ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2007. – 20 с. – укр. 12. Языкознание : большой энциклопедический словарь / гл. ред. Я.Н. Ярцева. – М., 1998. – 685 с.

Стаття надійшла до редакції 5 квітня 2017 р.

*Музыка М.В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

ПАРЕМИЯ КАК ЕДИНИЦА ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ ЧЕЛОВЕКА (НА МАТЕРИАЛЕ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

В статье исследованы особенности паремии как единицы языкового сознания человека. Проанализированы функции паремиологических единиц в национальном культурном контексте. Выявлены характерные черты и причины появления паремиологических единиц. Проведен экспериментальный анализ усваивания паремий носителями языка и их значения в формировании языкового сознания.

Ключевые слова: паремия, языковое сознание, когнитивная лингвистика, ассоциативный эксперимент.

Muzyka M.V., student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**PAREMIA AS A UNIT OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF THE HUMAN
(ON THE MATERIAL OF ASSOCIATIVE EXPERIMENT)**

In the article the key features of paremias as a unit of human's language consciousness are studied, the author analyzed the functions of paremiological units in the context of the problem of national culture and determined the main reason of paremias' appearance, made the experimental studies of their assimilation by the native speakers and their function in the forming of language consciousness of individual.

Keywords: *paremia, language consciousness, cognitive linguistics, associative experiment.*

УДК 811.161.1

Невоїт В.И., к. филол. н., доц.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РУССКОЕ МЕСТОИМЕНИЕ “САМ” И ЕГО ПРОИЗВОДНЫЕ

В статье описываются семантические и словообразовательные особенности сложных слов с местоимением САМ в качестве первой основы и прослеживается история развития указанной лексической группы.

Ключевые слова: сложное слово, способ словообразования, семантика сложного слова, внутренняя форма слова.

Словарный состав любого языка, в том числе и русского, представляет собой большое количество единиц, связанных между собой разнообразными отношениями и образующими на основе этих отношений лексические группы. Выделение и изучение таких групп даёт возможность познать всю систему. Это одно из направлений современных исследований, которое активно развивается уже несколько десятилетий. Однако ещё остаются неизученные фрагменты огромного массива слов русского языка. Поэтому анализ лексических объединений любого типа остаётся важным и актуальным в современном языкознании.

Критерии группировки слов могут быть различными. Основанием для объединения в одну группу тех слов, которые стали предметом исследования в данной статье, явилось наличие в их морфемной структуре местоимения САМ. Данное лексическое объединение ещё не было предметом детального изучения в отечественной языковедческой науке.

Указанная лексическая группа оказалась достаточно многочисленной. Весь собранный и проанализированный материал насчитывает более 250 слов. В эту группу вошли непосредственно лексема САМ, ее производные САМЫЙ, САМЕЦ и САМКА, а также сложные слова с компонентом САМ в качестве первой мотивирующей основы.